

פרשת מטות

כַּאֲשֶׁר תְּדַר נְדָר לְאֱלֹהִים אֶל תֵּאַחַר לְשִׁלְמוֹ
כִּי אֵין חֶפְזָ בְּכִסְיִלִים אֶת אֲשֶׁר תְּדַר שְׁלֹם (קהלת ה' א')

בשוק. לזה אמר כאשר תדור נדר לאלהים, ואלהים בכל מקום הוא דין, וקאמר מצד שראית מדת הדין מתוחה נדרת אל תאחר לשלמו, לא מבטיא שאתה מחייב לשלם, אלא גם האיחור לא תאחר אותו:

ולכא מידי דכתיב בכתובים ולא רמוז בתורה, דכתיב (דברים נ"ב) כי תדור נדר לה' אלהיך לא תאחר לשלמו כי דרוש ידרשנו ה' אלהיך מעמך והיה בך חטא. ויש לדקדק בו: אי אומר "אלהיך" יתרה. גם אומר "כי דרוש ידרשנו" למה כפל הדרישות. גם אומר "והיה בך חטא" אין לו שחר, דפשיטא דכל העובר על דברי תורה שיש בו חטא:

ועם מה שכתבנו נאמר שרמוז בתיבת "אלהיך" מה שרמוז שלמה בתיבת "אלהים", והיינו שאפילו מה שתדור בעת צרה מחייב אתה לקיימו מהר, ולא תשמע לדברי היצר המפתה אותך בדמיון הסממנין (דיכמות קו. הנ"ל) - שהוא דמיון של הבל, דגם בחוליה אמרינן (יורה דעה ס"ו שלו ס"ג) דאם קצב סך מה שהוא - חייב ליתן לו, שחכמתו מכר לו ואין לה דמים.

מהיות ענין הנדרים חמור מאד מאד מצורף לחדת הממון, בא הצווי עליהם בדברי שלמה המלך ע"ה אחר שנתבאר בתורה מכל מצות התורה, שמקלם לא זכר שלמה המלך ע"ה זולת מצות איחור הנדרים. ואמנם יש לתת לב שעל כל פנים לא יכפול שלמה המלך ע"ה מצות התורה בלא שום חדוש. גם יש להבין אומרו כי אין חפץ בכסילים מה הפוננה בו. גם אומר את אשר תדור שלם הוא כפול. גם אומר טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם שהוא משולל הבנת, דמי לא ידע בזה:

אכן נראה בהקדים מאמרם ז"ל כי אין ראוי לאדם לידור, ואמרו (נדרים נ"ט) כל הנודר פאלו בנה במה וכו'. ואך בעת צרה מצווה לידור (כ"ד ע"ב), ולמדו מיעקב דכתיב "וידר יעקב נדר לאמר" (בראשית כ"ח). ואמנם מהיות האדם מתחפך, הנה בעת צרה ידור ובצאתו למרחב יקשה עליו התשלומין, ואף גם יפתהו יצרו לאמר: "אין אדם נתפס על צערו" (כ"ב טז), וכדקיימא לן (יבמות קו.) בחוליה שהוצרך לסמנין וחעלו בדמיהן, לכשיתרפא מחוליו לא יתן אלא דמי שוויין כמו ששוין

תרגילי לדבר עברה", פירוש שתתן לי כח התאוה לדבר מצוה, אך בדבר עברה תקיים בו "ישען על ביתו" וגו' (איוב ח טו):

והוא אצלי מאמר הכתוב (תהלים קמה טו) **פּוֹתַח אֶת יָדָךְ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן**, שיש לדקדק שהיה לו לומר משביע לכל חי ברצונו. אכן בא להגיד טובתו יתעלה, כי הוא נותן הטוב ונותן הכלי המקבלו, נותן הלחם ונותן התאוה לאכלו, והקפיש לכל ההנאות. לזה אמר **פּוֹתַח אֶת יָדָךְ וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי מִהַרְצוֹן**, שאתה משביעם ברצון, שנותן להם רצון לאכול. וזהו בעצם **משביע רצון**, שהרצון בעצמו - משביע אותם ממנו. וכמה מצדקי יעשו הרופאים לאדם להעיר רצונו להנאה מהנאות שיחסר לאדם הרצון בה:

ונראה שהוא אומרו (שם קלו כה) **נֹתֵן לָחֶם לְכָל בֶּשֶׂר**. וקצת קשה, שהלחם אינו מאכל כל בשר. ויש לומר שהלחם כולל כל הזן. אך נראה שרמז בלשונו על נתינת בת-זוג לאדם למלאת תאותו, ולזה אמר **בשר**, ולחם היא האשה, כמה דאת אמר (בראשית לו ט) "כי אם הלחם אשר הוא אוכל". והוא שאמר **אשר בידו נפש כל חי**, כי החיים שכבר נולדו - נפשותם בידו, וגם אשר עדין לא באו לעולם - בידו יתעלה רוח כל בשר. כי האדם, מצד הפי'שכו אחר התאוות נקרא 'בשר', כענין כי השחית כל בשר את דרכו וגו' (שם ו יב) ואמרו ז"ל (רש"י שם) שהיו נזקקים לשאינם מינם. ולזה אמר **רוח כל בשר איש**, שרוח המתאוה בידו היא:

ועוד יש לפרש חי הם המלאכים, כמו

ואמר **כי דרוש ידרשנו**, בא הכתוב להסיר מלב ה'נודר ואינו מקיים' פתיות גדולה ומסך גדול שעל עיני האדם, כי הוא יתעלה - הכל בידו, לא-לבד הכסף והזהב, כי גם מחשבות האדם וחריצותו והשתדלותו במשא ומתן הכל בידו, וכמאמר הכתוב (דברים ח יח) "כי ה' אלהיך הוא הנותן לך כח לעשות חיל", ותרנגם אונקלוס: יהיב לך עיטא למיקני נכסין. והנה הוא יתעלה אם ירצה ליפרע מן האדם, הנה יש לו שני דרכים ליפרע ממנו: מדעתו ושלא מדעתו, או יבואו עליו שודדים ויטלו את ממונו, או יגזור על העשיר שיתן עיניו בסחורה אחת לקנותה, שיראה לו כי יש בה רוח גדול, ויעבור עליו זמן-מה והנה היא בזול גדול, וכיוצא בזה ממקרי הזמן כי רבו. ונראה שלזה רמז התנא (אבות ג טו) **באומרו נפרעים מן האדם מדעתו ושלא מדעתו**, והוא מבואר עם מה שכתבנו:

וזה גם כן רמז הכתוב באומרו (איוב י יב) **אשר בידו נפש כל חי, ורוח כל בשר איש**, שהוא כפול. וחזין מדרכנו יש לפרשו עם מאמרם ז"ל (ב"ר פה ח) על פסוק **וַיִּרְאֶה יְהוָה** " (בראשית לח טו), בקיש לעבור והזמין לו הקב"ה מלאך שהוא ממונה על התאוה וכו', שהמכין בו לדעת הפשטנים - שהוא הכח המתאוה שיש באדם, שמבואר נגלה שהכח המתאוה באדם הוא בא לפרקים. וכן נראה בחוש, כי לפעמים ימצא האדם עצמו פאלו הוא נבדל מן העולם, ורוח אין בקרבו להתאוות לאשה, ולפעמים לחיפך. והוא מה שאנו אומרים בכרכת השנה **"וַיִּתְרַגְּלֵנִי לְדַבֵּר מִצְוָה וְאֵל"**

שאמרו במדרש⁶¹⁹ (ספרא ויקרא א ב) על פסוק "כי לא יראני האדם וחי" (שמות לג כ) שפירושו וחי תואר למלאכים שהם חיים וכו'. ולזה אמר ומשביע לכל חי, כלל גם המלאכים שכלם משביעם כרצונם. לזה לא אמר לחם, רק רצון, כל אחד ואחד לפי מהותו, בני אדם לפי מהותם, והמלאכים לפי מהותם. וכן פסוק "אשר בידו נפש כל חי ורוח כל בשר אישי" (ויקרא יב ז) יתפרש כן. וכן מוכח מהנקוד [בחי'ת של וחי] קמין, אלא שאין זה הוכחה, שסוף-פסוק - כשיהיה בו טעם-מפסיק - נקוד 'קמין'. וכן כל הנשוד וראה אותו וחי (לעיל כא ח). ובפסוק "ושמרתם את חקתי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם" (ויקרא יח ה, ועין גם יחוקאל ב, יא יג כא) נקוד (החי'ת של וחי) 'פתח' לפי שהוא סמוך⁶²⁰.

ולפי דרכנו יאמר "ורוח כל בשר אישי" הוא על רצון הכללי, וחריצותו והשתדלותו על כל דבר:

באופן שבידו יתעלה להפרע מן האדם

מדעתו ושלא מדעתו. והוא אמרו (חי ב ח) "לי הכסף ולי הזהב", לא דבר על מחצבי הכסף והזהב, אבל דבר על ממון האדם אשר בידו צרור וחתום באלף עוקאן, שיכולת לאל יתעלה להוציאו מתחת ידו, ולא בעל כרחו כי אם ברצון שלם ובנפש הפצה:

והנה זה הנודר הוא טפש נמור, והוא למה זה דומה? למלך שנושה סך-מה באדם אחד, וממונו ידוע במקום פלוני מסוים, וקבע לו המלך זמן לפרוע, ושם לא יפרע בזמן ההוא ענוש יענש בגופו, ובהגיע הזמן לא רצה לפרוע, היש טפש יותר מזה? כי הפרעון על כל פנים יפרע, ולא הרויח כי אם מלקות.

זהו בעצם כי דרוש ידרשנו הי' אלהיך, כן לשתי הדרישות שזכרנו: בעל כרחו, וברצונו. ורוצה לומר שעל כל פנים דרוש ידרשנו. והרוח שתרויח בעכובך - יהיה כך חמא, כי תחמא ואשם:

ועוד יש לפרש דרוש ידרשנו, הכפל

התבה" (בראשית ו יט) - החי'ת נקוד ב'פתח'. ולכן רצה תחילה רבינו להביא ראייה ממה ש'חי' בפסוק 'פתח את ירך ומשביע לכל חי רצון' נקוד ב'פתח' כדי להוכיח שהכונה על המלאכים שהם שם-עצם, ולא פועל - כלומר שמשביע כל יצור שהוא חי, שאילו כן - היה נקוד קמין כאמור. אלא ששוב דחה רבינו ראייה זו מכח כלל אחר בדקדוק והוא: שכאשר תיבת 'חי' סמוכה לתיבה אחרת ולא מסיימת קטע משפט או פסוק, גם בזה היא מנוקדת בפתח גם אם היא משמשת כפועל, כגון "אשר יעשה אותם האדם וחי בהם", וא"כ גם ב"משביע לכל חי" אפשר ש'חי' משמש כפועל, וכמ"ש שמשביע כל מי שהוא חי.

619. וז"ל ספרא ויקרא (דבורא דנדבה פרשה א ד"ה פרק ב): רבי עקיבא אומר: "כי לא יראני האדם וחי" אף חיות הקדש הנושאות את כסא הכבוד אינן רואות את הכבוד. אמר רבי שמעון: אינו כמשיב על דברי רבי, אלא כמוסיף על דבריו: "כי לא יראני האדם וחי" - אף מלאכים שחיים חיי העולם, אינן רואין את הכבוד. ע"כ.

620. ביאור דברי רבינו ולה"ה בזה הוא: כי כאשר תיבת 'חי' נקודה ב'פתח' - זהו לכאורה שם-עצם ולא פועל, כי 'חי' כפועל - הדיינו אני חי, אתה חי, הוא חי - נקוד בקמין, וחי' כשם-עצם - כגון "ומכל חיי מכל בשר שנים מכל תביא אל

ירמוז שאם במשך זמן עכוב הנדר הרוחַתָּ בממון שאתה מחֵיב איזה דבר, גם הוא ידרשנו. וזהו דרוש על הקרן, ידרשנו על הרווח, שיפרע קרן ופירות. ולא תימא כיון דנחית ליטול רוח - יטול חלקו גם בהפסד, לא היא, כי אם והיה בכך הפא:

על הכסילות הזו שמתנהג הנודר ואינו פורע, רמז שלמה המלך ע"ה באומרו כי אין חפץ בכסילים, לומר ששמות גמורה היא לך אם תאחר לשלמו:

ואמר את אשר תדור שלם. יתפרש על פנים רבים, או יאמר במה שאמרו ז"ל (פסחים סו:) על הלל הזקן ע"ה שלא מעל אדם בעולתו, שתכף להחיותה היה מקדישה. לזה אמר את אשר תדור - מיד שלם, שתסמוך הנדר לתשלומין, וזה עדיף מלא תאחר שהיא לזמן-נמשך-מה, כמו שקצבו רבותינו ז"ל (ראש השנה ד.)⁶²¹.

ועוד יש לפרש שלא תדור כלל, אבל הדבר שרוצה [אתה] שתדור - שלם ולא תדור. וכן בשולחן ערוך (פי"ג סי"ח) עין שם:

ועוד יש לפרש את אשר תדור שלם, לומר שאם קנית בממון הנדר שום דבר והרוחת - תתנו גם הוא, וזהו את - לרבות. ועוד יש לפרש איפכא, שלא תתן כי אם מה שנדרת, והרוח לעצמך, וזה לצַדֵּדִין: שאם הפרשת ממון הנדר - הרוח להקדש, ואם עדין לא הפרשת - לעצמך:

ועוד יש לפרש שאם נדרת לעניים, לא תביאו לבית הכנסת שָׁמֵן [למאור], או איפכא, רק אשר תדור שלם, לא תחליף מזה לזה:

ועוד יש לפרש שאם נדרת לעניים ואתה נושה בעני אחד סך-מה, לא תחשוב מה שאתה נושה, רק שלם במעות מְזַמְּנִים, כי כן יותר נכון:

ועוד יש לפרש שלא תפרע הנדר במה שאתה נושה בשום אדם, רק קח בידך ושלם, ולא על ידי הלוח שלך, אלא אתה בעצמך שלם:

ועוד יש לפרש שאם נדרת ממבע השוה עתה כ"ד פרוטות, והוול הממבע ושוה עשרים - תפרע כ"ד, וזהו את אשר נדרת שלם, לרבות. וכן להיפך, אם הוקר - תפרע הוא בעצמו, ולא תתן דמים שהיה שוה, וזהו את אשר נדרת שלם, שיד הקדש על העליונה, כדתנן במסכת שקלים (פ"ד מ"ט): "כל המקבל עליו לספק סלתות מארבעה, עמדו משלש יספק מארבעה, משלש ועמדו מארבעה יספק מארבעה, שיד הקדש על העליונה":

ועוד יש לפרש במאמרם ז"ל (יבמות קט): הנודר פָּאֵלוּ בנה במה, והמקוימו פָּאֵלוּ הקריב עליה קרבן, פירוש: בשעת אסור הבמות, שמבואר מזה שטוב הוא שלא לקיים הנדר רק לישאל עליו. וכתבו הפוסקים (ש"ע

ועוד יש לפרש טוב אשר לא תדור וגוי במאמרם ז"ל (ברכות ו) אם חשב אדם לעשות מצוה ונאנס ולא עשאה, מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה. ע"כ. ולזה, היה אפשר לומר שטוב הוא לאדם שיִדור אף שיודע שאין משגת ידו לשלם, מכל מקום מצוה תחשב לו אחר שבאונס לא שלם. לזה אמר טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם:

ואמר עוד (קהלת ה ה) אל תתן את פיך לחטיא את בשרך ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא, למה יקצף האלהים על קולך וחבל את מעשה ידיך. יש לדקדק אומרו "ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא", מהי שגגה זו. אכן הענין הוא - אומרו אל תתן את פיך - שבא ללמד דעת לאדם כי מהיותו אדם לא ימלט מן החטא, והלואי יקים מצות האל כי רבים המה. ולזה מייעין לאדם שלא יוסיף עוד על עצמו חיובים מה שלא היבו האל. לזה אמר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך, שלא תניח את פיך להיות גורם לבשרך לחטוא, וזה נמשך עם פסוק שלפניו "טוב אשר לא תדור":

ואמר ואל תאמר לפני המלאך כי שגגה היא וגוי, לומר: שאם כבר נדרת - אל תהיה מורה היתר לעצמך. והוא, שהנה חז"ל אמרו (כתובות נ): "הון ועושר בביתו" (תהלים קיב ג), זה הון בניו ובנותיו כשהם קטנים. ע"כ. ולזה אמר, שלא תהיה מורה היתר לעצמך לומר שבשגגה נדרת, שעד שתתן לעניים - תתן לבניך ולבנותיך, למה יקצוף האלהים וחבל את מעשה ידיך שהם בניך ובנותיך, שבהם אתה מורה היתר לעצמך:

יוד סו רג ס"ג) דנדרי הקדש מצוה לקיימן ואין נשאלין עליהם אלא מדוחק. ולזה אמר את אשר תדור נדר לאלהים - [פירושו:] לשמים, [דהיינו נדר הקדש ומצוה], על זה טוב יותר שתשלם ולא תשאל עליו:

טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם. נראה לפרש דהכי קאמר: טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם מיד, וכמו שפירשנו באומרו "את אשר תדור שלם". ולזה [הפירושו] - שני הדברים קרובים בסוג, שיעלה על הדעת [כי] טוב שיודור אף שיאחר מלשלם, דסוף-סוף - לסוף ישלם, מה שאין בן מי שאינו נודר כל עיקר, [קא משמע לן] אף שחסר מצוה [כשלא נדר כל עקר, מכל מקום עדיף הוא] ממי שנודר ואינו משלם מיד, כי כל עוד שמאחר נדרו - פנקסו נפתחת, וכמאמר רבותינו ז"ל (ב"ר פא ב, וש"ע י"ד שם סע"ף ב), ולמדו בן מפסוק "ואחר נדרים לבקר" (משלי כ כה).

וזהו נראה באומרו (דברים כג כב) כי תדור נדר וגוי לא תאחר לשלמו כי דרש וגוי ודיה כך חטא, שמאמר "והיה כך חטא" אין לו שחר, וכבר פירשנו מה שפירשנו. ועכשיו נאמר דהכי קאמר: שהחטא שעשית כבר, והיה ממון ואינו נָכַר - עכשיו יהיה בך, שיענש עליו ויהיה נָכַר ופועל בו [מחמת שפנקסו נפתחת ומדקדקין במעשיו]. ולזה אמר וכי תחדל לנדור לא יהיה בך חטא, שלא יכר בך החטא. ולזה אמר טוב אשר לא תדור משתדור ולא תשלם כמו שפירשנו:

לדקדק אומרו "לא יחל דברו, ככל היוצא מפיו יעשה", שהוא כפול. ובמסכת חגיגה (י): תנן: **הָתָר נְדָרִים פּוֹרְחִים כְּאוֹיֵר וְאִין לָהֶם עַל מָה שִׁיסְמוּכוּ**. ואמרינן עלה בגמרא: **שְׂמוּאֵל אָמַר יֵשׁ לָהֶם עַל מָה שִׁיסְמוּכוּ, דְכַתִּיב לֹא יִחַל דְּבָרוֹ כְּכֹל הַיּוֹצֵא מִפִּי יַעֲשֶׂה, הוּא אֵינּוּ מוֹחֵל אֲבָל אַחֵרִים מוֹחֵלִים לוֹ**. ע"כ. וצריך להבין סמך זה מהו, ומהיכא מפיק לה. ולכאורה נראה דמפיק לה מן הכפל. אלא שזה אינו, דאצטריך לעשה ולא תעשה, וללקות עליו:

והרא"ם ז"ל כתב כפירש"י, שזה שאמרו "יש להם על מה שיסמוכו" - אסמכתא בעלמא, ולא ממלת יחל דרשו זה, רק על פי קבלתם איש מפי איש, ואסמכתא אקרא. ולפי דבריו אין צורך לנו לבקש שום יתור בכתוב. ולא משמע הכי מן הגמרא דמייתי כמה סמוכות ופריך עליהו, ואי הוה אסמכתא בעלמא - לא שייכא פירכא כלל. וגם לפי דבריו ז"ל, מהו השבח שישבח התם כגמרא דרשת שמואל דלית לה פירכא, והלא אית לה פירכא אלא שהיא אסמכתא בעלמא?

אלא נראה דדרשה גמורה היא, והדרשה היא ממה שהוציאה בלשון חלול והוה ליה למימר לא יעבור על דברו, וממה שהוציאו בלשון חלול משמע שהוא לבדו לא יעבור על דברו, שזהו החלול. לא כן אם אחרים מוחלין לו, אז אינו חלול אלא כבוד, שהזקק לאחרים להתיר לו דברו, נמצא שדברו מכבד הוא אצלו. ובוה סרה קושית הרא"ם ז"ל על דברי הש"ס, [שהקשה] דאיך מפרשים 'יחל' מלשון מחילה והוא מגזירת חלול.

ועוד יש לפרש ותיב את מעשה ידיך הם 'מעשה ידיו' ממש שהוא ממונו, וכמאמר רבותינו ז"ל (ילקוט בהר רמז תרסח): "ותפק לרעב נפשך" (ישעיה נח ז), אם זכיתם - [ילך ממונכם] לרעבו של יעקב, [דהיינו לצדקה כשירה], ואם לאו - לשבעו של עשו, [שיאנסוהו בני עשו השבעים והעשירים ויחבלו בו, וכמעשה דבני אחתיה דרבן יוחנן בן זכאי (ב"ב י) שעל ידי דעשינהו לצדקה - נצול ממונם מאונם דבי קיסר, יען שם].

ומהיות ענין הנדרים ושבועות חמור מאד, ואמרו ז"ל במסכת שבועות (לג) שגורם ליפרע משונאיהו של ישראל, שכל ישראל ערבים זה לזה, ומסיק בגמרא דבשאר עברות אין נענשים אלא אם יש בידם למחות חוץ משבועות שקר, לזה באה האזהרה הזאת אל ראשי הממות, מה שלא עשה כן בשאר המצות, יען שעל ראש השבט מוטל לפקח על בני שבטו מהיות להם שום נזק, ומכלל השמירה ששומרם - יפקח עליהם לבלתי היות בהם עון נדרים ושבועות, יען כי נזקם הוא קרוב, שנתפס אפילו מי שאין בידו למחות (שבועות שם).

ולזה אמר וינדבך משה אל ראשי המטות לבני ישראל לאמר זה הדיבור אשר צוה ה' (ה, ב), רוצה לומר שצוה אל ראשי המטות להיות תמיד אומרים אל בני ישראל ומהזירים אותם על זה:

ואמר איש כי ידד נדר לה' או השבע שבעה לאסד אסד על נפשו לא יחל דברו ככל היוצא מפיו יעשה (ה, א) יש

הַחֲלִיצוּ מֵאִתְּכֶם אֲנָשִׁים לְצָבָא וַיְהִי עַל
מִדְּיָן לְתֵת נִקְמַת ה' בְּמִדְיָן (לא א-ג). יש
לדקדק ואמרו נקמת בני ישראל, ומשה
רבינו ע"ה אמר נקמת ה'. גם יש להקשות:
אומרו אחר תאסף הוא קשה מאד, למה
הוצרך הוא יתעלה לאמר לו כל זה שאיננו
בידו כלל, והאסיפה היא בידו יתעלה אשר
בידו נפש כל חי.

ולו יש להשיב לפי פשוטו: יען כי הרבה
היה בלבו של משה רבינו ע"ה לעשות לפני
מותו: להוכיח את ישראל, ולחוקם בתורה
ומצות שעדין היו רופפים בידם, וגם למסור
כמה וכמה מִרְיֵי תורה לשרידים אשר בדור,
גם לחזור על כל התורה ולראות אם נשתכח
ממנה לישראל שום הלכה, שאחר מותו אין
תקנה, דכתיב "אלה המצות" (ויקרא כו לד) -
"שאינן נביא רשאי לחדש דבר מעתה" (ילקוט
שם), ועל משה רבינו ע"ה יאמר באמת אין
לנו תמורתו, וכמו שפן עשה בכל ספר אלה
הדברים,

לִזֶּה הוֹדִיעֵנו הַקַּב"ה ואמר לו נקם נקמת
בני ישראל מאת המדינים, ודע לך שאחר
תאסף אל עמך וכל אשר תמצא ירך לעשות
- עשה, וכל אשר בלבך לאמר - אמור.
ונמצא שמאמר "ואחר תאסף" הוא מאמר
נפרד בפני עצמו, והודעה בפני עצמה
לתועלת היוצא ממנה כאמור:

ואשר שנה את טעמו מנקמת ישראל
לנקמת ה', נראה כי יען היות שיעצו על
ישראל רעה להחטיאם, ובוה נפל מהם רב,
הנה עשו רע בוה לה' ולישראל: כי אילו הרגו

וכפי דרכנו, גם רבותינו ז"ל - מלשון הלול
מפרשים, ומה שאמרו בגמרא "הוא אינו
מוחל", אינו פירוש המלה כי אם פירוש
הענין, לומר שהחלול הוא - כשמוחל ומתיר
לעצמו, לא בן כשאחרים מוחלין לו - שאינו
חלול אלא כבוד:

ודרך דרש יאמר הכפל, שהנה הפוסקים
חלקו דהא דאמרינן (נדרים כב) "המקיימו
פאלו הקריב קרבן" (על הבמות בזמן אסור
הבמות), אלא נשאלין עליהם - [זהו] דוקא
בנדרים, אבל בשבועות אין נשאלין עליהם
אלא מדוחק (ש"ע י"ד סי' רג ס"ג בהגה). ולזה,
כנגד שני דברים שאמר כי ידור נדר או
השבע שבועה, אמר לא יחל דברו שנרמו
בה התר נדרים (כדאמרינן "הוא אינו מוחל"
וכו') כנגד הנדרים, וכנגד או השבע שבועה
אמר ככל היוצא מפיו יעשה, ולא נרמו בה
התר:

ועוד יש לפרש דרך רמו, במה שאמרו
בגמרא (כתובות עז) על ר' יהושע בן לוי
כשנשבע שלא יצא מגן עדן, אמרו לו מן
השמים: "אי אתשיל מימיו על שבועתו
- ישאל גם על זו", וכשפקשו ולא מצאו
שנשאל מימיו על שבועתו, התירו לו להשאר
בגן עדן גוף ונשמה. ולזה אמר איש כי ידור
נדר לה' או השבע שבועה ולא יחל דברו,
שלא ישאל על נדרו - גם הוא ככל היוצא
מפיו - יעשה הקב"ה:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר. נָקֵם נִקְמַת
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מֵאֵת הַמִּדְיָנִים אַחַר תֹּאסֵף
אֶל עַמֶּיךָ. וַיְדַבֵּר מֹשֶׁה אֶל הָעָם לֵאמֹר

ועוד יש לפרש שהם שתי כתות: האחת - דעת אפיקורוסים שמכחישים מציאותו. והשנית - דעת שאומרים שתי רשויות. **משנאיך** - הם הראשונים, מתקומיך - הם השניים, הם האומרים שיש רשות אחרת ומתקוממת נגדך. על הראשונים אמר **תכלית שנאה שנאתים**. ועל השניים אמר **לאויבים היו לי**, כי הראשון קשה מן השני, אלו ואלו נשרפים. והמאמינים ישכנו לבטח:

ועוד יש לפרש ליתת נקמת הי כשנדקדק אומרו ויהיו על מדין יתרה. אך כן לומר שלא מידכם תהיה הנקמה, אך מה' תהיה, ואתם תהיו - הויה בעלמא, כדי שה' יתן נקמתו במדין. לומר: שהם יעמדו על מדין כמזינים, ומה' תהיה הנקמה. והוא גם כן אומרו (משלי כא לא) **סוס מוכן ליום מלחמה**, שהסוס אינו כי אם הכנה בעלמא, אך לה' **התשועה**, והסוס אינו כי אם הלכשה לנס. וזה כשישראל ראויין:

וישלח אתם משה אלף למטה לצבא אתם ואת פינחס בן אלעזר הכהן לצבא וכלי הקדש ונחצצרות התרועה בידו (לא א). [אתם] הוא יתר. ודרך דרש יאמר ששלח עמם אלף מלאכים עם כל שבט, וזהו אתם ואת פנחס שכלם היו מעין פנחס, וכלי הקדש - שכלם מקדשים:

וימקנה רב הנה לבני ראובן ולבני גד עצום מאד וידאו את ארץ יעזר ואת ארץ גלעד והנה המקום מקום מקנה. ויבאו בני גד ובני ראובן ויאמרו אל משה וגו' אם מצאנו חן בעיניך יתן

מישראל בידים - היתה נקמת ישראל לבד, אך כיון שעצתם היתה על ידי חטא - הנה גם עם הי הרעו לעשות, שגרמו לישראל להכעיס לבוראם, וכמורדים על הי' [היו]. אך הי' יתעלה - מאהבתו לישראל - תלה הנקמה בחלק הנוגע לישראל. ואך משה רבינו ע"ה, מדרך המוסר תלה הנקמה בחלק הנוגע להי', ולעולם הא והא איתנהו: נקמת ישראל ונקמת הי'. ורבותינו ז"ל במדרש רבה אמרו דרך אחרת יעין שם:

וזה פגנת הכתובים (תהלים קל"ב כג) **הלא משנאיך הי' אשנא ובתקומיך אתקוטט. תכלית שנאה שנאתים, לאויבים היו לי. חקרני אל ודע לבבי, כחנני ודע שרעפי**. ומאמר לאויבים הוא יתר ותפל. אך בא לומר שמשנאיך הי' אשנא, והם המחטיאים אותי, שהם משנאיך שאינם חוששים לבעמך ולעצבון לבך. ולזה אמר משנאיך ולא שונאיך, לדרוש 'משנאיך' - פועל יוצא. ועם היות שגורמים לי ליענש, אני אשנאם מצד החלק הנוגע לך, שיקראו בו משנאיך. עם היות שלאויבים היו לי ופגנתם להנקם ממני, אני אניח חלקי ואשנאם יותר על חלקך. ולהיות שדבר זה מסור ללב, אמר חקרני אל ודע לבבי, כחנני ודע שרעפי, כי אתה יודע תעלומות לב:

ועוד יש לפרש הכפל משנאיך ומתקומיך הם שתי כתות: האחת - הם החוטאים להכעיס, והשנית - לתאבון. ולזה אמר משנאיך - שרצונם להכעיסך, ובתקומיך - שאינם יראים מאימתך ומתקוממים נגדך:

לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם וגו'.

ויאמר בני גד ובני ראובן אל משה לאמר עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה. טפנו נשינו מקננו וכל בהמתנו יהיו שם בערי הגלעד. ועבדיך יעברו כל חלוצי צבא לפני ה' למלחמה כאשר אדני דבר וגו'.

ויאמר משה וגו' אם יעברו בני גד וגו' למלחמה וגו' ונתתם וגו' ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתקכם בארץ כנען (לב ה-ל). יש לדקדק בפסוקים אלו: א' אומרו אל תעבירו את הירדן וגו', שהיא יתרה. גם יש להקשות על רתיחת משה רבינו ע"ה עליהם כל כך, עד שקראם 'תרבות אנשים חטאים', למה כל כך? גם יש להקשות בתשובתם ואנחנו נחליץ חושים, ואיך שיהיה - לקתה מדת הדין, שהמקום שכבר כבוש בידם - יטלוהו בני גד ובני ראובן ויהנו ממנו כל השנים קודם ישראל כלם, ואינו כן בדין בשותפין. גם יש להקשות אומרו (לקמן פסוק יט) כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה, שהוא תפל מבלי מלח, דאיך יעלה על הדעת שיטלו פי שנים. גם יש להקשות בתנאי משה רבינו ע"ה ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתוככם בארץ כנען, דמה קנס הוא זה, דאיתגורו איתגור, שיעלה בידם רוח כל אותם השנים שעברו:

הביאור: כי הנראה משטחיות הכתובים שבני גד ובני ראובן - תהלה היו רוצים שלא

את הארץ הזאת לעבדיך לאחזה אל תעברנו את הירדן. (לב א-ה). יש לדקדק הכפל "רב ועצום". גם יש להקשות שכאן (פסוק א) הקדים בני ראובן, ובסמוך (פסוק ב) הקדים בני גד. ונראה שהניד הכתוב שכל-כך היה חביב בעיניהם ממונם, ולזה אמר ומקנה רב היה לבני ראובן, שהיה רב בעיניהם. ולבני גד יותר מהם, וזהו עצום מהם מאד - מבני ראובן. ולזה דחקו לבא לפני משה יותר מהם, וזהו ויבואו בני גד (תחלה), ובני ראובן (אחריהם) וגו'.

ויאמר משה וגו' האחייכם יבאו למלחמה ואתם תשבו פה. ולמה תניאון את לב בני ישראל מעבר אל הארץ וגו'. פה עשו אבותיכם וגו' וניאוי וגו' ויחד אף ה' וגו' והנה קמתם תחת אבותיכם תרבות אנשים חטאים וגו'. ויגשו אליו ויאמרו גדרת צאן נבנה למקננו פה ועדים לטפנו. ונאנחנו נחליץ חשים לפני בני ישראל וגו' כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה כי באה נחלתנו אלינו מעבר הירדן מזרחה וגו'.

ויאמר אליהם משה אם תעשוון את הדבר הזה אם תחלצו לפני ה' למלחמה. ועבר לכם כל חלוצי את הירדן לפני ה' עד הודישו את איביו מפניו. ונכבשה הארץ לפני ה' ואתם תשבו והייתם נקיים מה' ומישראל והייתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'. ואם לא תעשוון בן הנה חטאתם

כאן. נראה שאינה קדושה כארץ ישראל כל כך:

וכן נראה עוד מהבטחת ה' לישראל בעודם במצרים (שמות ג ה) "אל מקום הכנעני והחתי והאמורי" וגו', ולא הזכיר ארץ רפאים שהיא ארץ עוג. וגם ממה ששלח משה לסיחון "אעברה בארצך וגו' לא נשתה מי באר וגו' עד אשר נעבור גבלך" (לעיל כא כב), משמע שא"ל היה מניחם לעבור - לא היו נוטלים את ארצו, משמע שאינה מכלל ארץ ישראל. אך מכל מקום לא נודע טומאתה מה היא, שכל המצות הנוהגות בארץ ישראל נוהגות בה, לא נעדר דבר. וגם במדרש רבה (כב ז) איתא וז"ל: **וכן אתה מוצא בבני גד ובני ראובן שהיו עשירים והיה להם מקנה גדול, וחבבו את ממונם וישבו להם חוץ לארץ ישראל, לפיכך גלו תהלה משאר השבטים.** עכ"ל. משמע שאינה בכלל ארץ ישראל ארץ סיחון ועוג. והדבר מספק מאד וצריך עיון:

ושוב מצאתי לרד"ק בתהלים (קלו ט) בפסוק "ונתן ארצם לנחלה", שארץ סיחון ועוג לא היתה בהבטחת ה' לאברהם, ובחסד נמלחה ישראל. ע"ן שם. באופן שהנראה משמחיות הכתובים שאינה קדושה כארץ ישראל. ולזה אמרו כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה, רוצה לומר שהם ימלו ארץ הקדושה שמעבר הירדן והלאה, ואנחנו מעבר לירדן מזרחה, וכלפי העלוי הזה - אין לחוש אם קדמנו להם בנחלה:

ולזה נתרצה להם משה ואמר: **אם תעשון את הדבר הזה אם תחלצו לפני**

לעבור את הירדן כלל, רק ליטול אחוזתם בעבר הירדן, ולזה אמרו לו אל תעבידנו את הירדן, דהיינו כלל לא להלחם ולא לירש, אך כאשר כעם עליהם משה רבינו ע"ה - אז חזרו בהם, ולזה היה עליהם הכעם כל כך. והנה משה רבינו ע"ה - לפי רצונם-זה הקשה עליהם שתי קושיות: אי האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו בה, רוצה לומר: האם זה חלוקה, שהמקום שהוא משפח מכל ערעור - תמלוהו אתם, והמקום שעדין צריך נגר ובר נגר דליפרקיניה - ימלוהו הם? זו קושיא מצד הדין. ועוד מצד המוסר, ולמה תניאון וגו', כמו שפירש"י ז"ל ע"ן עליו. והאריך עמהם בקושיא זו ע"ן שיש בה השחתה לכל העם כמו שנתבאר בסמוך. ולזה המה השיבו גדרות צאן נבנה למקננו פה וגו' ואנחנו נחליץ חשים וגו', שבוזה סרו מעליהם הקושיות האחרות:

אך המה הרגישו שעדין יש להקשות עליהם, דלכאורה נראה מדבריהם כי כאשר יירשו את ארץ ישראל יחזרו ליטול חלקם בארץ, והשתא אין להם כי אם דירת עראי. ואכתי יש עלבון לישראל במה שהקדימו אלו כל השנים שקודם פבוש הארץ. לזה אמרו כי לא ננחל אתם מעבר לירדן והלאה, רוצה לומר שהמשפט הזה משפט צדק, כי ידוע הוא כי מארץ ישראל לעבר לירדן והלאה היא מקודשת יותר מהארץ שמעבר לירדן מזרחה, כן מצינו בסוף ספר יהושע (כב יט) כשחזרו בני גד ובני ראובן לארצותם - בנו מזבח גדול, אמר להם "ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם עברו לכם אל ארץ אחוזת ה'". עד

ולזה הוצרך לומר אחר-כך נִעְנֵנוּ בְּנֵי גֵד וּבְנֵי דְאוּבֵן לְאֹמֵר אֵת אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל עֶבְדֶּיךָ בֵּן נַעֲשֶׂה. נַחֲנוּ נַעֲבֵד חֲלוּצִים לִפְנֵי ה' אֶרֶץ כְּנָעַן וְאֵתְנוּ אַחֲזֵת נַחֲלָתְנוּ מֵעֶבֶד לִירְדֵן (פס' לא לב). ולכאורה הוא יתר, שכבר אמר (פס' כח) ויאמר בני גד ובני ראובן עבדיך יעשו כאשר אדני מצוה. אלא שעכשיו הודו לתנאי שהתנה עליהם משה כמו שנתבאר, שמתחלה לא היה שום תנאי, ולזה אמרו נחנו נעבד חלוצים ואתנו אחוזת וגו', דהא תליא בהא, אם נחנו נעבד חלוצים - ואתנו אחוזת נחלתינו, הא לאו הכי - לא:

ואך יש לדקדק באומרו נִיתֵן לָהֶם מִשָּׂה לְבְנֵי גֵד וּלְבְנֵי דְאוּבֵן וְלַחֲצֵי שְׁבֵט מְנַשֶּׁה בֶּן יוֹסֵף אֵת מַמְלַכֶּת סִיחֹן וְגו' (פס' לג) שהנה שבט מנשה לא שאלו מאומה, ולמה צִרְפָּם עִמָּהֶם. ולפי הפשט נראה שראה משה שארץ סיחון ועוג היה ביותר מחלקם של בני גד ובני ראובן, ולא יעלה להם כל-כך לפי שיעור ארץ ישראל ל"ב שבטים:

ואכן נראה שהטעם שבחר בִּחֲצֵי שְׁבֵטֵי ויהיה מנשה בן יוסף שונה משאר השבטים, יען שלפי שהירדן היה מפסיק בין השבטים הללו ובין כל ישראל, וחשש משה שמה יהיה שום פירוד ביניהם, ולזה ראה ליטע שבט אחד - חציו מעבר זה, כדי שעל ידו יהיו מחברים כדי שיהיה שלום ביניהם. ובחר בשבט יוסף משאר השבטים, משום שנצחון ישראל על האויבים תלוי בשבט יוסף, וכתוב (עובדיה א' יח) "והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש", וכן אמרו ז"ל (ב"ב

ה' למלחמה. ועבד לכם כל חלוצ את הירדן לפני ה' עד הודישו את איביו מפניו. ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשבו והייתם נקיים מה' ומישךאל ויהיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה' (לב כ-כב). ולכאורה הוא כפול. אלא רוצה לומר: אם תעשו את הדבר הזה שלא תנחלו אתם מעבר לירדן והלאה, ועוד תחלצו לפני ה' למלחמה - והייתם נקיים וגו'. והנראה מהכתובים שמשה רבינו ע"ה הקל עליהם, שהם אמרו (פס' יח) "לא נשוב אל בתינו עד התנחל בני ישראל איש נחלתו", דהיינו אחר פבוש וחלוק, והוא אמר להם "ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו", והיינו שאחר הפבוש לכד - יש לכם רשות לחזור:

והנראה מדברי משה רבינו ע"ה שתחלה לא קנס אותם בשום דבר, רק אמר (פס' כג) ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם, רוצה לומר דעו אשר תמצא אתכם חטאתכם, כי אלהי משפט ה' הוא יפרע מכם.

אחר כך ראה משה רבינו ע"ה כי טוב לקונסם באיזה דבר כדי לרזום, ואמר להם (פס' ל) ואם לא יעברו חלוצים אתכם ונאחזו בתככם בארץ כנען. ואחשוב בזה שני פנים: או שאומר להם שלא יטלו כלום בעבר לירדן, שלא יטלו כי אם חלקם בארץ כנען, ולא יטלו אותה כי אם תשעת הממות וחצי המטה, או שרוצה לומר שיִעָקְרוּ ממוקומם ויבואו לכאן, וכל מה שהוציאו והשביחו בארצם בכנָנִים ונטיעת שדות וקרמים - הכל יכנס לכלל חלוקה.

קבג) על פסוק "ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב אל לבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי" (בראשית ל כה)⁶²².

ונראה שהתנאי שהתנה משה רבינו ע"ה עם בני גד ובני ראובן לא היו מחייבים בו בני מנשה, כי הם לא השתדלו בזה, רק משה רבינו ע"ה הוא שצָרַפָּם עמָהֶם. רק הם - מעצמם ומנדבת לבם - הלכו עם בני גד ובני ראובן כנזכר בספר יהושע (פרק כב). ולזה אמר שם (ז-ח) **ולחצי שבט המנשה נתן משה בבשן וגוי ויאמר אליהם לאמר בנכסים רבים שובו אל אהליכם וגוי חלקו**

שלל אויביכם עם אחיכם. ע"כ. דלכאורה קשה, למה לא אמר בן אלא לחצי שבט מנשה. אלא שנראה שלא נמלּו מהפְּנֵה כי אם שבט מנשה שהלכו בלא תנאי, אך בני גד ובני ראובן לא לקחו כלום, כי הם באו בחיוב. ולזה אמר **יהושע לבני מנשה: חלקו שלל אויביכם עם אחיכם**, דהיינו בני גד ובני ראובן, כדי שלא יתחמץ לבבם של בני גד ובני ראובן. ודרכים רבים בזה לרד"ק ומהר"א ז"ל וכלי יקר.

ברוך ה' לעולם אמן ואמן:

622. ז"ל: "מאי שנא כי אתיליד יוסף? אמר ליה: ראה יעקב אבינו שאין זרעו של עשו נמסר אלא ביד זרעו של יוסף, שנאמר: והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש" וגו'. וכן איתא בבראשית רבה (עג כה) ז"ל: "כיון שנולד סטנו של עשו, ויאמר יעקב אל לבן: שלחני ואלכה אל

מקומי ולארצי", דאמר ר' פינחס בשם ר' שמואל בר נחמן: מסורת היא שאין עשו נופל אלא ביד בני בניה של רחל, הה"ד: אם לא יסתכוסם צעירי הצאן (ירמיה מט כ), ולמה קוראם צעירי הצאן, שהן צעירים של שבטים". עכ"ל. וכן כתב רש"י. במהדורא הראשונה נדפס "מוכנסים מלפניו",